

Tro og viten eller tro og makt?

Av professor Peder A. Tyvand

Tro og viten og "gud i hullene"

Vi hører ofte om begrepsparet tro og viten. Et kristelig trosforsvar strever med å komme til rette med den etablerte viten. Vi pålegges å skille mellom tro og viten for å unngå forvirring, uvitenhet og overtro. Noen teologer advarer mot å blande gudstroen inn på vitenskapens enemerker, for da lager vi monstret "gud-i-hullene", eller "God of the gaps".

– Gudstroen er basert på de stadig skrumpende hullene i vår viten.

Hullene er visstnok felter som vitenskapen ennå ikke behersker, men som vil bli tettet igjen når vitenskapen går framover. Når disse hullene forsvinner, blir vårt saklige grunnlag for en gudstro borte.

Jeg tillater meg nå å trekke den vanlige tro-viten-debatten i tvil. Den er ikke en fundamental debatt. Problemstillingen der tro settes opp mot viten, er misvisende. Vitene er sekundær, mens tro er primær. All viten bygger i siste instans på tro. All viten er en viten om noe. All tro er derimot en tro på noen eller noe.

Tro og viten er ikke likeverdige begreper i vårt språk. Vi kan forholde oss til viten som noe foreløpig og relativt, med gyldighet innenfor visse grenser. Eller vi kan våge å tro på viten. Dette blir feil fordi vår viten må plasseres oppå en tro. Nynorskens far Ivar Aasen har truffet blink med sitt berømte utsagn:

– Vesle vitet strekk ikkje til, ei tru må stydja oppunder.

Av hensyn til våre danske venner må jeg forsøke en oversettelse til norsk bokmål:

– Vår lille fornuft strekker ikke til. Den må støttes opp av en tro.

Dersom tro og viten var symmetriske størrelser, kunne vi "vite på noe" like mye som vi "tror på noe". Det norske språk viser oss at verbene "tro" og "vite" ikke har samme bruksområde. Tro og viten er ikke symmetriske. Tro danner grunnlaget for viten, ikke omvendt. Sunn viten peker tilbake på sitt trosgrunnlag for å styrke det.

Matematikkens aksiomsystemer er forbilledlige ved å bruke så få aksiomer som mulig. Påstander som slipes ved kritikk og erfaring, og blir presise og konsise. En viten som bekrefter sitt eget trosgrunnlag, kan videreutvikle seg uten kunstige hjelpehypoteser.

Det gjensidige forholdet mellom tro og viten blir ofte tåkelagt. En tro-viten-debatt som sporer av før den starter, kan bli en positivist-fundamentalistisk karikatur. Vitene betraktes da som grunnlaget for alt, inkludert seg selv. Vitene betraktes som grunnlaget for tro. I følge karikaturen fyller troen en midlertidig og subjektiv rolle, i påvente av å bli fortrent av objektiv viten. Den etablerte viten har noen få hull hvor troen kan få lov til å forskanse seg, enn så lenge.

Defensive teologer fristes til å plassere troen i en høyere sfære, hvor ingen viten er relevant og kan forstyrre idyllen.

sagen kort

Er det teologiens oppgave at producere figenblader som vantroen kan få dække sin nøgenhet bag? spørger Peder Tyvand i denne artikkel. I *tro og viten*-debatten glemmer man ofte at man er nødt til at tro på noget før man kan vide. Troen på en verdensanskuelse er af afgørende betydning hvis man vil vide noget om verden. Den rendyrkede materialisme affejer gudsåbenbaringen i form af "et logos" der står bag naturlovene og livet. Men denne afstandtagen er ikke baseret i videnskaben, men i rå magtudøvelsen: *Vi alene vide hvad der tjener til forskningens bedste.*

Troen kjøper seg fred ved å holde seg unna naturvitenskapens enemerker. Å bruke naturvitenskapelige begreper for å forsvare gudstroen stempler som overtro på "gud-i-hullene". I en typisk norsk tro-viten-debatt er fagteologer fornøyde om de får ha definisjonsmakten over begrepet tro. De gir gladelig fra seg definisjonsmakten over begrepet viten til de positivistiske ateistene. Vi som forsøker å snakke om både tro og viten ut fra Intelligent Design og naturvitenskap, levnes ingen sjanse når disse to gruppene har delt hele meningsuniverset mellom seg.

Debatten om tro kontra viten er mindre interessant enn debatten om tro kontra makt. Innerst i maktens vesen er asymmetrien mellom maktshaveren og dem han hersker over. Asymmetrien vi ser mellom tro og viten, er maktbasert.

Bekjennelse til tro og bekjennelse til makt

Når mennesker står i en viktig formell sammenheng, avkreves man ofte en av to bekjennelser:

- Bekjennelse til tro
- Bekjennelse til makt

Man avkreves en av disse bekjennelsene eller begge. Dette gjelder i mange organiserte sammenhenger: På skolen, i kirken, på universitetet, i militærvesenet eller i et politisk parti.

Disse to bekjennelsene er nesten diametrale motsetninger. En bekjennelse til tro er prinsipiell og ikke politisk. En bekjennelse til makt er pragmatisk og politisk. I vitenskapen bærer bekjennelse til tro og bekjennelse til makt forskjellige navn:

- Solide trosgrunnlag som man bekjenner seg til i vitenskapen, går under navn som naturlover, aksiomer og postuler. Et uavklart trosgrunnlag kalles for en hypotese.
- Et maktgrunnlag som man bekjenner seg til i vitenskapen, går under betegnelsen konsensus. Ord som viten og fakta blir misbrukt til å forsvare en kunstig konsensus. Det finnes egentlig ingen vitenskapelig konsensus. All konsensus er maktbasert, altså politisk. Den etablerte konsensus innenfor en vitenskapelig disiplin går gjerne under betegnelsen paradigme.

Glassmaleriet *Education* (1890) av Charles Louis Tiffany og Tiffany Studios. Det befinner seg i Linsley-Chittenden Hall ved Yale University.

Mediesamfunnet flytter vekten fra trosbekjennelse over til maktbekjennelse. I media kommer trosbekjennere dårlig ut. En trosbekjenner kan stemples som sta, fundamentalistisk, umenneskelig, fordømmende og slike ting. Den maktbekjenner blir gjerne kalt raus, romslig, folkelig, samlende og inkluderende. Ironien i disse karakteristikene er at maktbekjenneren har størst evne og vilje til å straffe dem som ikke bøyer seg under hans romslige raushet.

Politikere kaller gjerne det å flytte vekten fra tro over til makt for ”modernisering”. Noe det ikke er. Et kynisk moderniseringsprosjekt flytter bekjennelsesgrunnlaget i vitenskapen over fra trosbekjennelse til maktbekjennelse. Politikere lokker vitenskapelige miljøer med penger for å få konsensus i retur. Politikere i og utenfor vitenskapen blir enige om konsensus før forskningsprosjektene starter. To stikkord her er klimaforskning og kjønnsforskning. Politiske moderniseringsprosjekter innsnevrer rommet for prinsipiell tenkning og uavhengig grunnforskning.

Maktordene rundt det å vite noe

I vitenskap og politikk er det å kunne si med ettertrykk at man vet, et uttrykk for makt. Det oppfattes som et uttrykk for avmakt å holde seg til realitetene og tro i stedet for å vite.

En tro har verdi i vitenskap og politikk når den uttrykkes presist, og man kan se tegn på at den etterleveres. Viten brukt som grunnpåstand er ofte uekte. Høyst usikre påstander kamoufleres som viten i både vitenskap og politikk.

Her følger noen maktord kan brukes til å beskytte falsk viten:

- Viten
- Fakta
- Kunnskap
- Innsikt
- Forståelse
- Kjennskap
- Bevismateriale

Gjerne i kombinasjon med forsterkende adjektiver som

- Basal
- Anerkjent
- Innlysende
- Opplagt
- Klar
- Etablert
- Overbevisende
- Overveldende
- Grunnleggende
- Fundamental
- Elementær
- Entydig
- Utvetydig

Dermed kan vi konstruerende maktfraser som beskytter vår falske viten:

- Du mangler jo den helt basale kunnskapen
- Du er jo ikke i stand til å ta inn over deg klare fakta
- Du kjenner jo ikke til den etablerte viten
- Du er jo blottet for enhver elementær innsikt
- Du mangler jo den grunnleggende forståelsen
- Du lukker jo øynene for det overveldende bevismaterialet

Velklingende maktord brukes til å fremme falsk viten. Men det finnes andre ord som er mer virkelighetsnære enn maktordene. *Erfaring* er et slikt ord. Se på følgende tenkte replikkveksling:

- Du tar feil her, fordi du mangler min erfaring.
- Det er mulig du har et poeng. Men da må jeg i tilfelle få vite hva denne erfaringen din rent konkret går ut på.

Den innbilte viteren som prøver å dukke deg med disse ordene, kan sitte igjen med svarteper. Replikkvekslingen antyder hva som må til for å punktere den falske viten.

- Konkretisering

Du får den bløffende viteren ned på jorda ved å forlange at han er konkret. Ikke la deg avspise med upresise maktflokler.

Implisitte og eksplisitte trosdogmer

Gudstroens betrodde forsvarere tildeler ofte seg selv et taper-

stempel før tro-viten-debatten starter. Det spiller liten rolle om ateister deltar i denne debatten eller ikke, når utgangspunktet er

- Vår avmektige tro og maktens viten

En vanlig tro-viten-strategi er å skape et troens rom hvor den farlige viten ikke kommer til. Man holder gudstroen utenfor den vitenskapelige erkjennelse for å unngå å lage monstret “gud-i-hullene”. Den norske teologiprofessoren Oskar Skarsaune kan oppfattes slik. Han deltar ikke i offentlig debatt med tilhengere av Intelligent Design. I den grad han begrunner sin manglende debatt, viser han til vår tro på “gud-i-hullene”. En tro som vi ikke har. Skarsaune begår her en form for stråmann-argumentasjon. Er det teologiens oppgave å produsere fikenblader som vantroen kan få dekke sin nakenhet bak?

Trosdogmene som beskytter den falske positivistiske viten, må formuleres eksplisitt. Denne troen svekkes gjennom en konkret trosbekjennelse. Den trives best i det skjulte, som en implisitt tro. En tro som med største selvfølgelighet kaller seg for viten, uten engang å fortelle hva den selv går ut på. All viten har sin oversanselige (metafysiske) base av trosantagelser. Positivismen har et feilaktig syn på seg selv: Den er liksom slutfasen i en prosess der myter, religiøsitet og metafysikk er tilbakelagte stadier. Positivismens metafysiske prosjekt er å bygge all viten på fornuft. En fornuft som håper på at det skal bli meningsløst å kritisere den.

Sluttkommentarer

Nesten ingen tro-viten-debatt er fundamental, fordi den benytter misvisende forutsetninger. Visse implisitte positivistiske forutsetninger bygges inn i debatten. De regnes for absolutte og ubrytelige, på tross av (eller kanskje på grunn av) at de ikke er blitt formulert eksplisitt.

I mange debatter forutsetter man filosofen Immanuel Kants syn på kausalitet. Det går ut på at naturen i seg selv egentlig ikke inneholder kategoriene årsak og virkning, men vi leser dette inn i naturen ved våre menneskelige erkjennelseskategorier.

Troen på at informasjon er en materiell størrelse er en dogmatikk som vanligvis ikke er åpen for tvil. Positivistiske forutsetninger avfeier gudsåpenbaringen i form av et "logos" som står bak naturlovene og livet.

Å starte en tro-viten-debatt på gudstroens eksplisitte premisser blir gjerne sett på som uvitenskapelig. Men det er mer uvitenskapelig å føre debatten på positivismens implisitte premisser. Sann vitenskap søker nemlig å formulere ting eksplisitt. Å kamuflere forutsetningene slik at de forblir implisitte, er en anti-intellektuell virksomhet.

All vitenskap bygger på metafysiske dogmer. Hvor sunt et vitenskapelig miljø er, kan måles på holdningene til egen metafysikk: Et sunt miljø søker å gjøre metafysikken eksplisitt

og åpen for diskusjon. Usunne miljøer søker å gjøre sin metafysikk implisitt. Diskusjonen avsluttes, og det legges lokk på uenighet. To eksempler er:

– Konsensus om evolusjon: Mennesket nedstammer på helt naturlig måte fra apeliggende vesener

– Konsensus om menneskeskapte klimaendringer: Det foregår en jevn global oppvarming som skyldes menneskets utslipp av klimagasser

Politikere forhåndsbestiller politisk korrekt konsensus. Skal vi få penger, må konsensus styre både utgangspunkt og konklusjon. Politisk makt foretrekker politisk korrekte konklusjoner styrt av politisk korrekte forutsetninger. Sirkeltekning tildekker sannheten både i vitenskap og politikk.

Barn og ungdom indoktrineres av makt som kaller seg for viten uten å være det. Å tvinge barn til å tro på noe de fleste voksne ikke tror på, er uredelig. Bare et lite antall voksne mennesker bekjenner sin tro på evolusjon. De som er sterke nok til å håndheve evolusjonsmakten, sier ikke at de tror på denne læren. Maktutøvelsens hybris fortrenger troens ydmykhet. De svake sier heller ikke at de tror, men bøyer seg under maktens diktat. Det finnes lite rom for tro der hvor prestisjens og "fryktens viten" har tatt plassen. ■

